

РЕЦЕНЗИЯ

от

**проф. д-р Мариана Карагьозова – Финкова,
Юридически факултет, СУ Св. Климент Охридски**

на дисертационен труд за присъждане на научна степен 'доктор на науките' в област на висше образование: **3. Социални, стопански и правни науки**
професионално направление: **3.6. Право**
научната специалност: **Римско право**

Автор: проф. д-р Малина Николова Новкиришка- Стоянова

Тема: PUBLICUM IUS. София, Екопринт, 2016, ISBN 978-619-7109-05-4

1. Предмет на рецензиране

Със заповед № Р33- 5225 от 10 ноември 2016 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „PUBLICUM IUS“ за придобиване на научната степен ‘доктор на науките’ при ПУ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6 Право , научната специалност: Римско право.

Автор на дисертационния труд е проф. д-р Малина Николова Новкиришка- Стоянова , катедра „Теория и история на правото“ при Юридически факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ .

Представеният от проф. д-р Малина Николова Новкиришка - Стоянова комплект материали по конкурса, на хартиен носител, е в съответствие с чл.45, ал.4 от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд за н.ст. „доктор на науките“;
- автобиография в европейски формат;
- копие от диплома за образователната и научна степен „доктор“;
- протоколи от катедрени съвети, отразяващи предварителното обсъждане на дисертационния труд и свързани с даване ход на процедурата ;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет.

Дисертантката е приложила 44 броя статии и студии- публикации по темата на дисертацията, както и много други документи и материали, удостоверяващи нейния значителен и траен интерес към римското право (рецензии, други публикации, вкл. и в чужбина, списъци на участия в научни проекти, в научни форуми, в редакционни колегии, изнасяне на публични лекции и участия в конференции).

2. Кратки биографични данни

Дисертантката проф. Малина Николова Новкиришка- Стоянова е завършила Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (СУ) през 1986 г. с отличен успех. През 1987 г. е зачислена на индивидуална специализация по Римско право в СУ с отличен успех от всички изпити и защитена дипломна работа от специализацията. През периода 1988-1992 г. е редовен аспирант по Римско право в същия университет. От 1.10.1988 г. е избрана за хоноруван асистент по римско частно право в СУ, от 01.10. 2005

г.- за гост- доцент по Римско частно право, а от декември 2009 г.- професор в катедра „Теория и история на държавата и правото“ в СУ.

В Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ Малина Новкиришка започва да преподава през 1993 г. Избрана е последователно за хоноруван асистент (1993 г.), старши асистент (01.01.1996 г.), главен асистент (1998 г.), доцент (2001) и професор (01.02.2009) по Римско частно право в ПУ. Преподава Римско частно право (задължителна дисциплина) и Антични правни системи (изборна дисциплина), а от 2013 г. и Римско публично право (изборна дисциплина).

Малина Новкиришка преподава Римско частно право и в Нов Български университет (1993-1996 и от 2004 до момента), както и Римско публично право (от 2014 до момента).

От 1992 г. работи като съветник, държавен съветник и правен съветник в Дирекция „Правна“ на Министерския съвет.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Съгласно чл.12, ал. 3 от Закона за развитието на академичния състав в Република България дисертационният труд за придобиване на научната степен „доктор на науките“ трябва да съдържа теоретични обобщения и решения на големи научни проблеми, които съответстват на съвременните постижения и представляват значителен и оригинален принос в науката. Представеният за рецензиране труд е именно такъв.

Влиянието на Римското публично право върху следващите поколения изглежда очевидно, поне на пръв поглед: добре позната е формулировката на римският юрист Улпиан (в Институции), отразена в първия фрагмент на Дигестите, че има две начала, два дяла на правото – публично и частно право. Улпиан се счита за първият, който постулира това фундаментално разграничаване. За съжаление голяма част от значимото, постигнато от римските юристи в сферата на публичното право, не е достигнало до съвременните поколения, поради което преобладаващата част от водещите романисти за дълго време са били склонни да приемат, че Улпиан прави това разграничаване по-скоро за да разчисти пътя за ефективното действие на частното право. Вероятно подобни съображения са ръководили и Савиньи да заеме позиция, че Римското публично право не намира място в модерните правни системи.

През последните десетилетия на 20 и началото на 21 век обаче отношението към Римското публично право е далеч по-благосклонно. Допуска се дори, че не е основателно да се приема, че средновековните юристи са правили стриктно разграничаване между публичното и частното право, и оттук – че само частното право е подходящо за рецепция. В действителност днес се счита, че рецепцията е обхванала Римското право в неговата цялост – публично и частно - като феномен на римската цивилизация и всеки достигнал до модерните времена текст е послужил еднакво за осветляването на всеки принципен правен въпрос. Веднъж възприет този възглед, става ясно, че Римското публично право е неразделна част от един глобален феномен на римската цивилизация и има безспорно въздействие върху съвременното право. Несъмнено, поради това, че текстовете отнасящи се до Римското частно право са значими по обхват и детайлираност, те имат и по - силно влияние. Това обаче не е в състояние да заличи въздействието на Римското публично право като фундамент на съвременното континентално правно мислене. В епохата на трансформиране на Европейско - атлантическата цивилизации в една световна цивилизация Римското право в своята цялост, включващо и Римското публично право, е това, което предлага един универсален правен език – един вид *lingua franca* - на съвременните юристи. И ползата на Римското право не е ограничена до неговия пряк ефект върху съдържанието на модерните правни системи. То има и друг съществен принос за формиране на юристите днес. Става дума за прилагания метод за решаване на правните проблеми, за моделите на реагиране на реалните потребности на обществото, за разрешаване на социални и политически конфликти и правната обосновка,

накратко - за ролята на римския правен опит, в частноправната и публичноправната сфера едновременно, за формиране на едно глобално правно мислене на съвременните юристи.

Именно поради това, че не е просто изследване на Римското право, и в частност на Римското публично право, като „историческо право”- неприлагано днес обективно право, а е много повече изследване на римския правен опит, на правото в неговия културен, икономически, политически и правен контекст, което съдържа теоретични обобщения със значение не само за романистичната наука, а също и за другите отрасли на правото, представеният труд от проф. Малина Новкиришка – Стоянова е изключително актуален.

Изследването PUBLICUM IUS е безспорно актуално и защото запълва една празнина в българската правна литература. Но то постига нещо далеч по - съществено – приобщава българската правна мисъл към една нова тенденция на романистичните изследвания, която акцентира на оригиналността на римскоправните институти и приемствеността на идеи и модели в съвременното публично право.

Представеното по конкурса монографичното изследване представлява значимо научно обобщение по темата и се вписва в едно от водещите направления на съвременната правна романистика, а именно: изследването на римския публичноправен опит като класическа основа на демокрацията и управлението в съвременните държави. Много от съвременните правни институти на конституционното, административното, наказателното, процесуалното и международното право, имат своя първообраз в Древния Рим, а също така са изградени върху принципи, създадени от римската юриспруденция.

4. Познаване на проблема

Проф. Новкиришка е направила обхватно проучване на всички достъпни и запазени към момента в европейските библиотеки съчинения по римско публично право (гл. I, раздел 1, с. 35-58 от дисертацията), което предпоставя изключително доброто познаване на разглежданата проблематика, демонстрирано в критичния анализ на източниците. За това говори също така и детайлното посочване на изворите, преводите на латинските текстове, както и приложената библиография, която включва голям брой съчинения на кирилица и латиница и е в обем почти 70 страници.

Оценката на оригиналните източници и научните разработки по темата е придружена от критични бележки, като на много места в дисертацията, след задочна полемика с авторите, в коректен изцяло академичен дух, са изложени собствените оригинални позиции на автора на изследването. Рецензираната монография затвърждава убеждението, че авторката познава Римското публично право задълбочено и в детайли и без преувеличение може да се каже, че представеният труд е съпоставим с достиженията на световната романистика. Същевременно, проф. Новкиришка не само представя състоянието на изследването в областта на Римското публично право до наши дни, но и издига една нова теория, достатъчно аргументирана и ясна, която не се свежда до творческа интерпретация на материята, но и достижение, измеримо извън пределите на българската правна наука.

В тази връзка бих препоръчала дисертантката да намери подходящата форма да представи изследването си в специализираната научна среда на романистите в чужбина.

5. Методика на изследването

В уводната част (с. 22 - 27) дисертантката е уточнила методологията на своето изследване. Акцентът е поставен на необходимостта от, и тя я прилага, комплексна методология за постигане на поставената научна цел и задачи на изследването. В работата е използван широк спектър от общонаучни и специални методи, които се прилагат при теоретичните правни изследвания, както и на специфични за романистиката методи, които са умело съчетани. От общонаучните методи в изследването се приема, че най- подходящо приложение имат диалектическия, историческия и критично- аналитичния метод. Специално приложение в романистичните изследвания, респ. и в настоящото съчинение има правно-

догматичният и сравнително-правният методи. Един много специфичен подход при тълкуване на източниците на римското право е свързан с търсене на автентичността на текстовете - най-вече на фрагментите от съчиненията на класическите римски юристи, включени в Дигестите и обработени от компилаторите - т. нар. екзегетичен метод. На много места в изследването се срещат екзегетични анализи на латинските текстове, както и полемика с някои становища на авторитетни автори по изясняването на текстовете.

Считам, че приложения широк спектър от общонаучни и специални методи е в съответствие с утвърдените в специалността Римско право стандарти, а също и че чрез тях кандидатът постига резултати, разбираеми и от неспециалисти по Римско право, което прави представения научен труд достъпен и изключително полезен.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Представеният по настоящия конкурс от проф. д-р Малина Новкиришка – Стоянова дисертационен труд се състои от увод, три глави и заключение. Всяка от главите има латинско наименование, съответстващо на основните компоненти на римскоправната концепция за публичното право. Заедно с приложената библиография, трудът е в общ обем от 800 страници и с над 1800 бележки под линия. В библиографската справка са обособени раздели за извори, речници и енциклопедии, периодика, автори на кирилица и латиница, както и са указани интернет страници, използвани в изложението.

Предговорът въвежда в темата, обвързано с предходните публикации по римско публично право (по – специално сборникът със студии „De iure publico“, издаден от Сиела през 2013 г., както и с множество статии по темата), но също така и с преподаването на учебната дисциплина в посочените по-горе юридически факултети.

В сравнение с другите съчинения по Римско публично право авторката въвежда нов подход, подчинявайки систематиката на своето изследване на автентичните римски текстове, посветени на публичното право. Така научната новост на дисертацията е не само концептуална, но и структурна.

Във въвеждащата част е изложена аргументацията за ново изследване по проблематиката на Римското публично право, предмета, целите и задачите му и приложената комплексна методология.

В глава първа е направен аналитичен преглед на съществуващата литература по Римско публично право от Древността до наши дни. Отделни раздели са посветени на понятието за право и неговото единство, разграничаването на публичното и частното право с дидактични и научни цели, понятието и системата на публичното право. Тук се съдържат редица нови и малко познати общотеоретични аспекти за разграничаването на публичното и частното право, които могат да послужат и за една актуална интерпретация.

Глава втора е посветена на детайлно представяне на източниците на Римското право през призмата на компетентността на държавните органи и като правна уредба на публичноправната материя, като е следвана позицията на римските юристи. Наред с това е направен общ преглед и на неюридическите извори за Римското публично право. Сама по себе си тази глава представлява съществен принос и има значение за публичноправната наука, представяйки теорията за източниците и изворите на правото в техния античен контекст.

Глава трета е посветена на новата концепция на автора на изследването за разделението на публичноправната материя, следвайки позицията на класическия римски юрист Улпиан, запазена в Юстиниановата кодификация. Тя представя цялото публично право на Рим чрез включването му в три основни раздела според тази автентична римскоправна позиция - относно сакралните въпроси, дейността на жреците и на магистратите. В последния раздел (с. 519-701 на печатното издание) чрез структурирането на магистратурите и техните функции авторката представя конституционното устройство, административната и правораздавателната дейност и цялостното осъществяване на публичната власт в Древния

Рим. Именно този подход представлява значителна научна новост и дава цялостния облик на съчинението като едно оригинално и фундаментално научно изследване по темата на публичното право.

В заключението са обобщени резултатите от изследването, като е обвързана римскоправната концепция за правото на народите (*ius gentium*) със съвременното виждане за общото европейско право и са направени нови и значими констатации във връзка с това.

Приложената библиографията е твърде обширна, но това съответства на поставената от проф. д-р Новкиришка научна задача - съчинението ѝ да послужи като основа за бъдещи изследвания както на общите, така и на специфичните проблеми на Римското и съвременното публично право.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

В автореферата проф. Малина Новкиришка е посочила част от научните приноси в разглежданата проблематика. Те могат да се обобщят в няколко направления:

- приноси във връзка с автентичното осветляване на римскоправната концепция за правото и разграничаването на публичното и частното право- оригинална интерпретация за понятието за право и неговото единство според римските юристи, опровергаване на теорията за интереса като разграничител между публичното и частното право, нова интерпретация за императивния и диспозитивен характер на регулирането в публичното и частното право;

- приноси във връзка с римскоправната концепция за публичното право- извеждане на съвременната систематика на публичното право от римскоправното деление на правната материя на сакрално, жреческо и магистратско право, определяне на основните понятия в публичноправната материя чрез терминологичен и съдържателен анализ;

- приноси по основни теоретични и специални въпроси - етимологични и съдържателни анализи на понятията за право, публична власт, магистратури, администрация, правораздаване и пр., за религиозната толерантност и отношението между сакрално и светско, между религия и власт, църква и държава, римскоправни основи на съвременни проблеми за отговорността на съдиите и магистратите, управлението на фиска, административни въпроси (гражданство, урбанистика, концесии, държавна служба и пр.).

В заключение към тази част от рецензията намирам за основателно специално да подчертая, че рецензираният труд представлява едно изключително богато на идеи и интерпретации съчинение, в което могат да се открият класическите основи на много съвременни институти на публичното право. Поради това, трудът представлява несъмнен принос не само в римскоправната, но и в съвременната правна наука – той дава една широка основа за изследвания, при това не само в публичноправен план.

Обобщенията на съществуващата научна литература, на теориите на едни от най-значимите юристи от миналото и в съвременната епоха, както и оригиналните интерпретации на някои основни понятия и принципи могат да бъдат преценени като особено високо научно постижение.

В обобщение, дисертационният труд е успешен опит за изграждане на цялостен теоретичен модел за развитието на публичното право от Древността до наши дни и в това се състои съществения научен принос на проф. Новкиришка.

Трудът има и своята практическо измерение, доколкото представлява обобщение на съществуващата и достъпна литература, което може да бъде използвано за всяка едно изследване на публичноправната материя в историко- сравнителен план.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

По темата на дисертацията дисертантката е представила 44 публикации, от които 7 под печат, което говори за траен интерес към проблематиката през годините, а също и че продължава да работи по нея и в момента. Изрично искам да подчертая, че това са

публикации след 2009 г., т.е. след получаване на научната длъжност „професор“ в ПУ „Паисий Хилендарски“ (26.01.2009 г.).

Авторката е обособила публикациите в 5 основни групи:

1. Такива по общи въпроси на правото и публичното право- общо 18 броя, сред които изследвания за преторското право, неговото кодифициране и унифициране на правото чрез правоприлагането, закони и компилации, императорските конституции, концепцията за правото като изкуство за доброто и справедливото, за Римското публично право, за римскоправната традиция и съвременния конституционализъм, за тълкувателната дейност на римските юристи като източник на правото, за историческите корени на правата на човека, за основите на правовата държава и правното значение на плебисцитите;

2. Публикации относно римския административен опит и някои съвременни административни проблеми - общо 3 броя, между които една на испански език за административната дейност в римската провинция Мизия, публикувана в колективен сборник на именити европейски романисти, издаден през 2016 г. ;

3. Публикации, свързани с религията и религиозната толерантност - общо 9 броя, от които една на английски и една на френски език в авторитетни научни издания, с които се дава значителен и оригинален принос относно осветяването на Едикта на император Галерий от 311 г., като основа на официалното признаване на християнската религия, нова интерпретация на същността и значението на т.нар. Милански едикт, преводи на императорски конституции относно религиозната толерантност, публичноправния и частноправен статут на религиозните организации в Рим и пр. ;

4. Публикации, свързани с фискалната и съдебната система- общо 9 броя, посветени на основните понятия относно държавното съкровище и неговата защита, имуществото на короната, производствата по фискални дела, правораздаването по наказателни дела, римскоправната традиция за задълженията и отговорността на съдията и пр.;

5. Публикации, свързани с изследването и преподаването на Римското право, респ. и на Римското публично право - общо 5 броя, вкл. и преглед на съвременните романистични изследвания и изучаването на Римското публично право в България, прилагането на съвременни методи при преподаването и изучаването на Римското право и сътрудничеството във връзка с изучаването на Римското право в България.

Към посочените публикации – студии и статии- следва да се добави и цитираното от авторката предходно съчинение - *De iure publico*, представляващо сборник със студии по Римско публично право и издадено през 2013 г., което включва както общотеретични въпроси на публичното право, така и изследвания по отделни теми на римското административно, финансово и наказателно право.

Постиженията в посочените публикации са отразени в настоящия труд по конкурса, като съответно са направени много обобщения и нови интерпретации. Това затвърждава впечатлението за една систематична научна дейност на дисертантката, представляваща значителен принос в съвременната правна наука.

9. Лично участие на авторката

Всички публикации на авторката по темата на дисертацията са самостоятелни, без съавторство. Отделно от тях тя има и множество други публикации - списъкът на публикациите, приложен към материалите по конкурса, е от 133 публикации от 1991 г. до момента, от които 5 монографии, две учебни помагала и 6 виртуални курса по Римско частно и публично право, 1 сборник със статии по Римско наказателно право и 1 сборник със студии по Римско публично право, както и 4 изследвания под печат. Дисертантката има общо 88 участия в научни конференции и изнесени публични лекции по Римско право.

10. Автореферат

Авторефератът представя точно и изчерпателно съдържанието на дисертационния труд, основните цели и задачи на изследването, избраната методология и коректно отразява научните приноси. Той е изцяло в съответствие с изискванията на Правилника за развитието на академичния състав на ПУ „Паисий Хилендарски“.

11. Критични забележки и препоръки

Представеният дисертационен труд е безспорно едно значимо научно изследване, което отговаря напълно на изискванията на ЗРАСРБ, правилника за прилагането му и съответния правилник за развитие на академичния състав в ПУ „Паисий Хилендарски“. Той е едно фундаментално изследване, предназначено за специалисти със задълбочени познания в областта на Римското право.

За да се изпълни задачата, поставена от авторката във въводната част, както и за по-широкото разпространение на някои от развитите теории в изследването, които заслужават обществено внимание, бих препоръчала те да бъдат представени в по-кратък формат, по – синтезирано, както и да бъдат подготвени за издаване като лекционен курс.

12. Лични впечатления

Като преподавател в СУ „Кл.Охридски“ познавам проф. Малина Новкиришка още от студентската скамейка. Още по време на следването тя вече бе заявила значителен интерес към Римското право, участваше в редица университетски и национални конкурси с разработки по тази тема и е печелила призови места. Имам лични впечатления за нея и като колега от Софийския университет, за постоянството и грижата на един истински учен за това, познанието в материята на Римското право да бъде на висота и в изследванията и в преподаването.

В продължение почти на 30 години проф. Малина Новкиришка проявява траен и задълбочен интерес към Римското право, разработва учебни и докторантски програми и научни проекти, издава книги и сборници по Римско и съвременно право, организира множество научни конференции, има значителна международна дейност в областта на романистиката.

Тя е създател на първия в България и единствен в Централна и Източна Европа сайт по Римско право- www.iusromanum.eu и на романистичното сипсание IUS ROMANUM, което само за една година се превърна в едно от авторитетните романистични издания в Европа. През октомври 2016 г. по нейна инициатива е създадена Балканска асоциация по римско право и римскоправна традиция и е поставена основата на широко международно сътрудничество между държавите на Балканския полуостров в областта на преподаването и изучаването на Римското право.

От 2012 г. проф. Малина Новкиришка организира множество форуми, издава студии, статии и една книга по малко познатата и разработвана в България материя на Римското публично право. Лекционният ѝ курс по Римско публично право се радва на нарастващ интерес от страна на студентите.

Споделям общото мнение на колегите от СУ „Св. Климент Охридски“ за нейната особено активна и високо професионална работа и научна дейност в областта на Римското право.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

В предговора към рецензията труд авторката заявява, че той се явява крачка към създаването на учебен курс, който да представи в един по – синтезиран вид, и в подходящ обем, основните тези по темата. Препоръчвам това да стане във възможно най - кратки срокове, но и като се следва традиционно възприетото в съвременната публичноправна наука деление на правната материя, за да бъде максимално полезно за студентите.

Стилът на авторката в монографичния труд, както и изводите, до които тя достига, преводите на латинските текстове и аргументираното им тълкуване са разбираеми за една по-ограничена аудитория от специалисти, които познават в дълбочина проблематиката и могат да оценят достойнствата и приносите на труда. Той обаче се явява добра основа за по-нататъшни научни изследвания в историческа перспектива на всички колеги, посветили се на публичноправната тематика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа безспорни научни резултати, които представляват оригинален принос в правната наука и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и по конкурса и резултати от настоящото изследване напълно съответстват и на специфичните изисквания на Юридическия факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че проф. Малина Николова Новкиришка-Стоянова притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научната специалност „Римско право“ и доказва качества и умения за провеждане на изследвания с достигане на оригинални и значими научни приноси.

На основание изложеното, с убеденост давам своята положителна оценка за представения дисертационен труд, за постигнатите научни резултати и приноси, както и за цялостната научна дейност на дисертантката и предлагам на научното жури да присъди научната степен „доктор на науките“ на проф. д-р Малина Николова Новкиришка-Стоянова в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6 Право, научната специалност: Римско право.

17 ноември 2016 г.

Рецензент:
Проф. д-р Мариана Карагъзова - Финкова